

PODOBE TUJOSTI V DELIH NEKATERIH SODOBNIH SLOVENSКИH PROZAISTK

Silvija Borovnik

Filozofska fakulteta, Maribor

UDK 821.163.6-321.1.09"2003/2008"

Referat se ukvarja s podobami tujosti v delih izbranih sodobnih slovenskih prozaistk. Podrobneje predstavlja kratko prozo Maruše Krese *Vsi moji božiči* (2006) in *Vse moje vojne* (2009), zbirko kratke proze Eric Johnson Debeljak *Tako si moj* (2007) in zbirki kratke proze Suzane Tratnik *Na svojem dvorišču* (2003) in *Česa nisem nikoli razumela na vlaku* (2008). Besedilo obravnava podobe tujosti, ki so se izoblikovale v bolečem odnosu v razmerju med domovino in tujino, ter različne oblike eksistencialne tujosti avtoric/prvoosebni pripovedovalk v sodobnem svetu.

sodobne slovenske pisateljice, kratka proza, ženska tema, domovina : tujina, oblike odtujenosti

The paper deals with phenomena of alienation in the works of selected modern female Slovene prose writers. It looks closely at both collections of short prose by Maruša Krese *Vsi moji božiči* (2006) and *Vse moje vojne* (2009), the collection of short prose by Erica Johnson Debeljak *Tako si moj* (2007), and the collections of short prose by Suzana Tratnik *Na svojem dvorišču* and *Česa nisem razumela na vlaku* (2008). The text examines phenomena of alienation formed in the painful relation between home and far away, and various expressions of existential alienation of authors/first person narrators in a modern environment.

modern female Slovene writers, short story, gender topic, homeland: far away, form of alienation

V letih 2000–2010 objavlja prozo cela vrsta sodobnih slovenskih avtoric, med katerimi srečujemo tako že uveljavljena literarna imena kakor tudi številna nova (Erica Johnson Debeljak, Nina Kokelj, Maruša Krese, Mojca Kumerdej, Vesna Lemaić, Katarina Marinčič, Eva Petrič, Ifigenija Simonovič, Lucija Stepančič, Alenka Jensterle Doležal, Breda Smolnikar, Veronika Simoniti, Suzana Tratnik, Urška Sterle, Barica Smole, Brina Svit, Lili Potpara, Maja Novak, Vesna Vuk Godina idr.). Čeprav izhajajo različne prozne zvrsti, je opazno, da ostaja kratka proza, zapisana v minimalistični in neorealistični tradiciji, najpogostejša in najbolj priljubljena literarna oblika. V prispevku bomo podrobneje pogledali izbrana dela nekaterih vidnih slovenskih prozaistk, tokrat oziraje se na tematizacijo tujosti, ki tako v geografskem kot eksistencialnem smislu zaznamuje njho-

va literarna dela. Obravnavali bomo novejšo kratko prozo Maruše Krese, Eric Johnson Debeljak in Suzane Tratnik.

Prepoznavna avtorica kratke proze, ki se je doslej nekoliko izmikala slovenski literarnozgodovinski pozornosti, čeprav predstavlja v evropskem literarnem svetu že uveljavljeno in cenjeno ime, je **Maruša Krese** (1947). Ljubljancanka je po študiju primerjalne književnosti in umetnostne zgodovine odpotovala iz Slovenije, najprej v ZDA, nato pa živela in delala v različnih mestih v tujini (Cambridge, London, Utrecht, Gradec). Danes živi kot svobodna pisateljica in publicistka v Berlinu. Objavila je več pesniških zbirk (*Danes*, 1989, *Postaje*, 1992, *Včeraj, danes, jutri*, 1992, *Beseda*, 1994, *Pesmi iz Sarajeva*, 1994, *Še testament se je izgubil*, 2001, *Yorkshirska torba*, 2003, *Danes ne*, 2009), nekaj radijskih

iger, svoje esejistične in publicistične prispevke je objavljala v uglednih nemških časopisih in revijah (*Die Zeit*, *Berliner Zeitung*, *TAZ*, *Lettre International*, *Manuskripte* idr.). Zelo opaženo je bilo tudi njeno humanitarno in kulturnoposredniško delo v različnih delih sveta, kjer so se razplamtela vojna žarišča in kamor je potovala, da bi tam v resnici nesebično pomagala (Bosna, Kambodža, Mozambik, Ruanda, Izrael, Irak, Palestina). Za humanitarno in kulturno posredništvo med Bosno in Nemčijo si je na primer prislužila odlikovanje nemškega predsednika. S posebno pozornostjo in človeško senzibilnostjo so jo vselej prizadevale usode žensk in otrok, za katere se je po najboljših močeh angažirala, nastopala je na mednarodnih konferencah in forumih, pisala eseje (*Frauen über Nationalismus und Krieg/Ženske o nacionalizmu in vojni*, 1993), včasih pa potovala tudi v dele sveta, kamor si je sicer upala le do zob oborožena vojska. Maruša Krese predstavlja pravo posebnost med piščimi Slovenkami, nekateri jo štejejo celo med »sto najvplivnejših žensk v Evropi«. V sosednjem, avstrijskem Gradcu je imela poseben status umetnice – pisateljice, bila je njihova »Stadtschreiberin«. In značilno – čeprav je bila v evropskem kontekstu že dolgo uveljavljena avtorica, saj so vsa njena besedila domala sočasno s slovenskimi izhajala tudi v nemščini – je ostajala v domači Sloveniji sorazmerno dolgo skoraj neznana.

Leta 2006 izide zbirka njene kratke proze *Vsi moji božiči/Alle meine Weihnachten*. Za tem naslovom se skriva tragična, samoiro- nična literarna avtobiografija. Trideset kratkih zgodb, napisanih v dosledni tradiciji minimalizma, je nanizanih brez posebnega kronološkega reda skozi perspektivo prvo- osebne pripovedovalke, vse od mladega dekleta, upornice in hipijevke do poročene in pozneje ločene žene, matere treh otrok, samohranilke, pesnice in pisateljice ter zrele, v različnih težkih življenjskih situacijah preizkušane ženske. Vsem zgodbam je skupna osnovna izhodiščna točka, to je praznovanje

božiča, ki bi moral biti po tradiciji srečen in blagoslovljen družinski praznik. Ironične, satirične, neredko s posebno žalostjo napolnjene »božične zgodbe« Maruše Krese pa to kičasto mitologijo detronizirajo. Božič v njenih zgodbah je podoba osamljenosti, večkrat revščine, iskanja identitete, hrepenenja po neizpolnjeni ljubezni, družinske praznine, nartganih vezi s preteklostjo in sedanostjo, eksistencialne razsutosti in nenehnih potovanj, ki med drugim izražajo tudi beg pred samo seboj.

Že prva in izrazito kratka črtica v tej zbirki odseva osamljenost in zapuščenost: »Sedim sama v Berlinu«, in nato: »Nočem nazaj.« V črtici Piškoti, čaj in sveče, ki je geografsko umeščena v ZDA, v mesto Iowa in v čas Nixonove zmage na volitvah, je pripovedovalkino občutje podobno: »Ljubi bog, kam sem zašla.« (Krese 2006b: 12.) Proza, ki ne skriva dejstva, da je povsem avtobiografska, je nadalje polna zavedanja, da je avtoričino/pripovedovalkino življenje tavnje. V t. i. veliki svet in na t. i. Zahod jo je odnesla želja po doživetjih drugačnega, predvsem neideološke širine, pripadala je generaciji, ki je hotela na vsak način »ven« iz socialistične Jugoslavije, kmalu pa so jo preplavila spoznanja zgroženosti in razočaranja spričo realnega sveta »zunaj«: »Le kateri hudič me je zanesel sem med ameriške kmete? Hrepenenje po višjem, drugačnem in svetem.« (Krese 2006b: 14.)

Čas pripovedovalkine mladosti je čas, ko so v Vietnamu padale bombe, ona pa, ki je v tujino sledila »svojemu pesniku«, je morala tam prevzemati tudi težja in slabo plačana dela, da je lahko preživela. Toda občutek, da je prevarana, nenazadnje tudi v odnosu do partnerja, ki je egocentričen in homoseksualen, ohranja zase in na vrnitev domov ne misli: »Šla bi domov, tja čez ocean z ladjo, če mi ne bi bilo nerodno, če mi ne bi bilo treba priznati, da je tukaj težko.« (Krese 2006b: 15.)

Zahodni svet, v katerem živi, je svet prisilne in narejene sreče, njeno hrepenenje po

polnejšem, nikakor v materialnem smislu bogatejšem življenju ter po ljubezni in topli človeški bližini pa ostaja neizpolnjeno.

Geografska dogajališča se nadalje menjajo, Ameriki sledi Evropa, London, pozneje Berlin, a razočaranja so podobna in osamljenost se ponavlja: »London je mesto, kjer upam na srečo in naletim na nesrečo.« (Krese 2006b: 17.)

Sledi celo nevarno, medbesedilno spogledovanje z usodo pesnice Sylvie Plath, ki je zaradi občutja brezupa in finančne stiske storila samomor. Vprašanje, ki se ob tem zastavlja, je, ali so si usode pesnic, posebnih, uporniških žensk, ki živijo pred časom, ki jim je namenjen in se zato z njim ne morejo identificirati, podobne? (Svoje življenje je na enak način končala tudi prva slovenska nadarjena, marljiva pisateljica, izčrpana od nenehnih stisk, Zofka Kveder.)

Povezovalna nit v vseh teh zgodbah pa je praznovanje božiča, tako, kakršnega v socializmu ni smelo biti (pripovedovalkini starši morajo prav na božični večer navadno na partijski sestanek, otroci ostajajo prikrajšani za božično vzdušje in tudi za darila), ali pa tako, kakor ga »praznuje« nadalje pripovedovalka sama s svojimi otroki (s sinom si da prinesiti pico na božični večer v Berlinu, s potovanjem na božično noč v Ljubljano se želi izogniti »poljubljanju in objemanju ter iskanju nepotrebnih laži« (Krese 2006b: 22–23)). Njen odnos do božiča kot družinskega praznika je ambivalenten, na eni strani si ga želi, na drugi pa ga, ker izvira iz ateistične družine, odklanja.

Pripovedovalka čuti tudi posebno obliko tujosti v razmerju do t. i. klasične podobe matere. Kot mater samohranilko, vendar zlasti umetnico, publicistko, pesnico in v sodobnem svetu angažirano žensko, jo zaradi nevsakdanjega načina življenja preganjajo občutki slabe vesti, čeprav je videti, da stori vse za svoje otroke, da so ti v središču njenega sveta in da jim skuša vedno in povsod izkazovati kar največjo mero ljubezni. Podobe izčrpane in do skrajnosti same ženske, ki se bori zase

in za svoje otroke, tako finančno kot eksistenencialno, so izjemno pretresljive, čeprav jih pripovedovalka pospremi s humorjem in posebno samoironičnostjo. Njeno ohranjanje humorja, čeprav črnega, v neprijetnih življenjskih položajih, pa kaže na bistro, zelo inteligentno osebnost. Prav ta podloženost s humorjem, zdaj satiričnim, zdaj blago ironičnim, daje njenim kratkim zgodbam posebno barvo in kakovost. Ob izidu so se pojavile kritike, da zgodbam »nekaj manjka«, da nimajo »globine«. Resnica pa je prav nasprotna, namreč da gre za prave miniaturne umetnine, ki tematizirajo predvsem življenje ženske, upornice in umetnice, pesnice in pisateljice v sodobnem svetu.

V kratkih zgodbah Maruše Krese je opaziti še eno obliko odtujenosti, namreč občutek tujstva do na novo oblikujoče se Slovenije. Dogajalni čas njenih zgodb je vsaj delno enak tistemu zgodovinskemu času, v katerem je začela razpadati socialistična Jugoslavija in v katerem se je Slovenija odločila za osamosvojitve, to je obdobje devetdesetih let prejšnjega stoletja. Toda Kresetova vsaj na začetku ni navdušena nad tem dogajanjem, boji se, da bo Slovenija postala »majhna in tesna«, boji se, da bo v bivši skupni državi izbruhnilo nasilje. Njeni strahovi so se žal v glavnem potrdili, pregled pisateljicinega esejističnega dela je pokazal, da je polemično in kritično razmišljala tudi o vlogi žensk v »njeni« novi državi Sloveniji. Zapisala je, da se ji zdi, kakor da si morajo ženske v Sloveniji na novo izboriti tiste pravice, ki so se zdele generaciji njene mame, bivše aktivne partizanke, samoumevne, namreč da si morajo zaradi novih oblik konzervativizma znova prizadevati za enakopravno vlogo v javnem in političnem življenju. Na umetniškem področju pa Kresetova opaža, da nekateri avtorice iz Slovenije, ki so se že dolgo čutile Evropejke, spet potiskajo v nekakšno »jugovzhodno Evropo«, čeprav ima njihova literatura več skupnih točk z zahodno, na primer z nemško, angleško in/ali s francosko umetnostjo (Krese 2006a: 18–23).

Zbirki kratkih pripovedi *Vsi moji božiči* je leta 2009 sledila zbirka spominskih, avtobiografskih proznih okruškov z naslovom *Vse moje vojne*. Svet, ki je predstavljen v tej knjižici, je zdaj ena sama natrganina, pripoved povezujejo številna osebna doživetja in prizori z različnih vojnih žarišč, ki jih je Kresetova obiskovala kot humanitarna delavka. Na začetku te proze o sodobnih vojnah pisateljica zapiše: »Vzgojena sem bila v prepričanju, da je moja generacija tista srečna, tista brez vojne, tista brez lakote in smrti, tista brez trpljenja. Ampak.« (Krese 2009: 5.)

Kresetova je bila rojena po 2. svetovni vojni v družini bivših udeležencev protifašističnega partizanskega boja, njen oče je bil vojni invalid in narodni heroj. Toda doraščala je v prepričanju, da se kakršna koli vojna ne more več ponoviti, kakor večina Evropejcev nasploh, za katero so ostajale »vse vojne daleč«. Izkušnja je pokazala, da živimo v stoletju novih in novih vojn, ne le tistih, ki so se razplamtevale v Kambodži, Mozambiku, Afganistanu, Iraku in Iranu, Ruandi, Izraelu in Palestini, temveč tudi sredi Evrope, na ozemlju bivše Jugoslavije. Kresetovo zlasti pretrese nova podoba vojne v državi, v kateri je odraščala tudi sama, z nekdanj vsenavzočim titoističnim »bratstvom in enotnostjo vseh narodov in narodnosti« v spominu. Zato sklene oditi v Sarajevo in po svojih močeh pomagati v prostoru, s katerim se čuti povezana. Toda v času najtršega obleganja tega mesta in v času, ko je s srbskim genocidom v Srebrenici na izpitu padla vsa t. i. zahodna pomoč, je njena udeležba zgolj simbolična, medtem ko nečloveškega divjanja pobesnelih in s sovraštvom zaslepljenih vojaških in polvojaških hord nikakor ni mogoče ustaviti. Podoba sodobnega človeka v prozi Maruše Krese je tako podoba lovca z živalskimi instinkti, to je podoba sadističnega klavca, ki je daleč od kakršnega koli človeškega bistva. Toda kot tak se ne pojavlja le na hribovitem Balkanu, temveč je doma povsod po svetu. Simbolizira ga tudi s sarkastično ironijo naslikani spomin na »nežnega ameriškega pesnika«, ki je

izhajal iz na videz urejenega, imovitega, mirnega in spodobnega sveta, a je hladnokrvno poročal o svoji pripravi in nato o udeležbi v vietnamski vojni, ki jo je jemal za čisto eksotiko in celo za nekakšno samo-očiščevalno izkušnjo: »V Nemčiji smo se vadili v estetiki vojne. Ustreliš človeka in potem streljaš v truplo tako dolgo, da začne plesati. Naenkrat vidiš v gibih mrtvega telesa eno samo lepoto. Pozabiš, da je bil to še pred nekaj sekundami človek.« (Krese 2009: 10.)

V sodobnih vojnah, poudarja Kresetova, se ne vojskujejo vojaki med seboj, temveč le-ti v največji meri pobijajo civiliste, starce, ženske in otroke. Svoja doživetja sodobnih vojn nenehno primerja s časom, ko je pripadala mladi, tedaj še hipijevski generaciji, ki je protestirala zoper nasilje na svetu, zoper vojno v Vietnamu. To je bila *flower power* generacija upornikov iz druge polovice šestdesetih let, ki je zasedla ulice in trge, ki je oznanjala ljubezen namesto vojne, *love and peace*, ki je poslušala Boba Dylana in Janis Joplin, to so bili mladi, ki so prisegali na apolitičnost in totalno človeško svobodo. Zdaj pa, piše Kresetova, ta ista generacija vzpodbuja nacionalizem in neti vojne – ali pa igra golf in hodi v savno. Pisateljčino razočaranje je v *Vseh mojih vojnah* zelo trpko ironično, včasih tudi groteskno sarkastično. Predstavniki njene generacije, tudi nekateri njeni bivši prijatelji ali pesniški kolegi, so zdaj med politiki, vojskovodji, med militantnimi razumniki, neredko pa so še slabši od svojih predhodnikov. Podoba sveta v prozi Maruše Krese je tako en sam zločin. Človeška zgodovina zločina se nenehno farsično ponavlja in samo vprašanje časa je, kdaj bo nasilje izbruhnilo tudi pri nas, pred našim pragom. Iz takega spoznanja rase pripovedovalkin občutek tujosti in neredko popolne izgubljenosti: »Kot v Jeruzalemu. Kot v Izraelu. Kot v Palestini.« (Krese 2009: 18–19.)

Erica Johnson Debeljak (1961) je pisateljica in prevajalka, rojena v San Franciscu, v Slovenijo pa jo je iz New Yorka zanesla ljubezen do pesnika Aleša Debeljaka. V Ljub-

ljani živi z družino že sorazmerno dolgo in kot pisateljica ter publicistka se je v slovenskem prostoru tudi uspešno uveljavila. Njena prozna dela nastajajo sicer v angleščini, vendar v Ljubljani, vsa pa izražajo posebno perspektivo v razmerju med tujim in domačim, med svetovnim in (slovensko) nacionalnim. Pisanje Erice Johnson Debeljak je že v času, ko je v *Delu* objavljala podlistek Tujka v hiši domačinov, ki je pozneje izšel kot avtobiografija v knjižni obliki (1999), sprožalo različne, tudi odklonilne polemične odzive. Le-ti so izražali nekakšno nelagodje ob dejstvu, da o Slovencih in slovenstvu, o modelih domačijskega življenja kritično piše »tujka«, da jih celo ironizira, kot da do tega nekako nima pravice. Obenem se je vedelo, da piše avtorica v angleščini in takoj so se pojavila vprašanja, ali gre potemtakem sploh za slovensko pisateljico. Po našem mnenju bo Johnson Debeljakova v tem oziru vsekakor ostala posebnost, saj v Sloveniji ni mnogo književnih ustvarjalcev, ki bi pisali v tujem jeziku in objavljali (tudi) v slovenščini. Tuji na jih pozna mnogo, zlasti Amerika, Anglija, Nemčija in Avstrija. Nenazadnje tudi v Avstriji, ki je nemško govoreča, pišejo nekateri pisatelji v slovenščini, in to ne le tam rojeni (Lipuš), temveč tudi priseljeni (Ošlak, Detela, pok. Merlakova idr.) Vsi imajo avstrijsko državljanstvo in veljajo tudi za avstrijske pisatelje. Do statusa »literarne dvoživke« gojijo različna razmerja, nekateri tudi zelo boleča. Ta tema je v njihovi literaturi prisotna, ne zanikajo je, niti se je ne skušajo znebiti, saj to preprosto ni mogoče. Literarna in tudi jezikovna dvojnost sta dela njihove osebne in pisateljske identitete. Tako moramo razmišljati tudi ob pisateljskem fenomenu Erice Johnson Debeljak. Angleško pišoča avtorica je – tudi – slovenska pisateljica.

Tema tujosti v literarnem delu Johnson Debeljakove je poleg teme ženske v sodobnem svetu gotovo osrednja. V naslovni črtici iz zbirke *Tako si moj* (2007) je zapisala: »Že dolgo sem tujka.« Trpko spoznanje, da njeno tujstvo ni prehodno, temveč da postaja

trajno, je dobro prepoznavno. Prvoosebna pripovedovalka, ki je v nekaterih črticah sicer fiktivni literarni lik, se v drugih tudi avtobiografsko razkriva, ko na primer razmišlja:

Tujost je zgolj razmerje: posedovanje ali neposedovanje. Je osebna in vzajemna. Je nekaj takega kot starogrški pojem xenos, ki dolgo ni imel nič opraviti z etično pripadnostjo ali nacionalnostjo tujcev, temveč je preprosto pomenil »enak kot mi, a ne od tu«. Kaj pa se zgodi, razmišljam, če je ravno obratno? Kaj pomeni, če si tukaj, a nisi enak kot mi? Kaj si potem? Kaj sem potem jaz? (Johnson Debeljak 2007: 172.)

Avtobiografski je tudi občutek, da jo kot osebnost, pisateljico, žensko in mater drugi, »domačini«, nenehno merijo in spremljajo s prikritimi vprašanji: »Je naša? Ali ni?«

Neko žensko iz ene od njenih črtic tujstvo spremlja še kot strah, da bo ostala tujka – ne le za druge, temveč celo za lastne otroke, za svoji odraščajoči hčeri (Johnson Debeljak 2007: 178).

Poleg teme ženskosti, materinstva in ljubezenske strasti ostaja tema tujstva gotovo rdeča nit v prozi Erice Johnson Debeljak. Njene kratke pripovedi so stilistično izbrušene miniaturre, v primerjavi z drugimi avtorji in avtoricami predstavljajo za slovenski prostor gotovo nenavadno, čeprav zelo berljivo literarno pisavo. Odkrivajo in potrjujejo avtoričin dar za oblikovanje senzibilne zgodbe, polne številnih, tudi šokantnih podrobnosti.

Ob temi tujstva je izstopajoča še tema matere, katere svet se polni s strahovi, v okviru te teme pa seže Johnson Debeljakova širše, tematizira npr. še podobo matere in žene iz tujega sveta, iz tujih kultur (muslimanke, samomorilske teroristke). V tej perspektivi odkriva slovenskemu bralcu novo problematiko, ki govori o neskladnosti sodobnega življenja, o strašljivi bližini popolne tujosti, o zapletenih medsebojnih odnosih in o ženskem hrepenenju po ljubezni. Toda občutek tujstva ostaja prevladujoč in osrednji. V črtici Čaščenje ameriška raziskovalka z

moškimi, ki je po poreklu Rom, potuje po Prekmurju, pri čemer ona kmalu opazi, da ima on v nasprotju z njo »svoje ljudi«, medtem ko jih ona nima: »Vseeno pa me ob njegovih besedah prešine z bodljaj zavisti. Jaz namreč svojih ljudi nimam.« (Johnson Debeljak 2007: 52.) Spet v drugi črtici poudarja svojo obrobno vlogo, »žensko kvoto«, neredko se tudi s svojo srečo, z izpolnjenim materinstvom, čuti tuja v svetu okrog sebe, ki je poln nasilja, hudobije in političnih spletk (npr. v črtici Črna vdova). Osrednji liki v črticah Johnson Debeljakove so ženske, ki so kljub ranljivosti in številnim dvomom močne, neredko nekonvencionalne in izobražene. Vidno je prepričanje, da lahko sodobna ženska poskrbi tako za družino kakor tudi za svojo poklicno, umetniško ali znanstveno kariero. V zvezi s tem ni opaziti nobenih pomislekov pa tudi površinskega agitiranja ne. Pot sodobne ženske je namreč že utrta, feministična prizadevanja so iz perspektive Johnson Debeljakove stvar preteklosti, vsekar pa niso del njenega intelektualnega sveta.

Posebna podoba tujosti kot izločenosti iz večinskega kolektiva je prisotna tudi v prozi **Suzane Tratnik** (1963). Avtorica je znana kot raziskovalka in aktivistka lezbičnega gibanja, po poklicu je sociologinja, antropologinja, dejavna je kot pesnica, publicistka, prevajalka in seveda pisateljica. Njene zgodbe so bile objavljene v nekaj zbirkah kratke proze (*Pod ničlo*, 1998, *Na svojem dvorišču*, 2003, *Vzporednice*, 2005, *Česa nisem nikoli razumela na vlaku*, 2008), izdala je dva romana (*Ime mi je Damjan*, 2001 in *Tretji svet*, 2007), odmevnost pa je dosegla tudi z objavami v tujini, s prevodi v češčino, nemščino, angleščino, italijanščino, srbsščino. Njene kratke zgodbe so izšle v tujejezičnih antologijah (*Sapho kust Europa*, Berlin, 1997 in *The Vintage Book of International Lesbian Fiction*, New York, Toronto, 1999).

Leta 2003 izide zbirka njene kratke proze *Na svojem dvorišču*, ki je dogajalno umeščena v oddaljeno in vselej nekoliko arhaično Prekmurje, v katerem je Tratnikova doraščala

in od koder izvira tudi njena pripovedovalka. Za njeno izvorno okolje so značilne številne regionalne posebnosti, med pripadniki družine pa tudi odklanjanje »sveta zunaj« in priseganje na domačijskost (stara mama npr. reče vnukinji, da ji ni treba nikamor drugam po svetu, ker ima »vse na svojem dvorišču«). Pripovedovalkin svet je svet revnega kmečkega in polkmečkega prebivalstva, v katerega le redko vdirajo prvine sodobnejšega, le-tega pa domačini praviloma odklanjajo. Njihov svet, v katerem je »vse na svojem mestu«, priča o skladnosti stvarstva na zemlji, toda otrok – doraščajoča deklica se s to samozadostnostjo ne more poistovetiti. Koordinate družinskega življenja določa avtoritativna stara mama, nosilka prepričane starosvetnosti, ki jo prenaša tudi na svoje potomce. Njena stališča so marsikdaj humorno prikazana. Stara mama goji odklanjanje do vsega tujega, drugačnega, njena prepričanja so polna stereotipov (do tujcev, ciganov, Srbov, žabarjev itn.). V omenjeni zbirki kratke proze nenehno opazujemo izključujočo napetost med simboli arhaičnosti in stereotipnosti iz novega, vedno močnejšega urbanega sveta.

Sedemdeseta leta dvajsetega stoletja prinašajo vplivne novosti, ki v domače Prekmurje posegajo preko sezonskih delavcev iz Avstrije (npr. v črtici Zelena, zelena trava doma) in so v glavnem materialne narave (kot posebni prehrambeni in tehnični izdelki, vse od čokolade do gramofona). Večje vznemirjenje zlasti pri mladih pomenijo elementi tuje glasbe in kulture, ki v ruralni svet vdirajo preko medijev iz angleškega in ameriškega prostora, iz t. i. Zahoda (glasba, filmi, drugačna kultura oblačenja). Pripovedovalka se tako vedno težje identificira s svetovi svojih prednikov, vedno bolj se oddaljuje od njih, nazadnje tudi fizično, kajti odpravi se na študij v Ljubljano, ki je bila v sedemdesetih letih zaradi skromnih prometnih povezav še zelo oddaljeno mesto. V svet domačijskega vedno bolj vdirajo elementi urbanega s svojimi robnimi svetovi (alkohol, čudne družine, alternativni mladinski klubi in scene),

pripovedovalkina odtujenost od vrednot domačega okolja se izrazi tudi navzven, fizično («Nosim star dolg usnjen vojaški plašč in nohte sem si pobarvala zeleno.»). Postaja upornica, alternativka v vseh pomenih te besede, k čemur se vedno bolj pridružujeta še zavest in spoznanje o drugačni, »prepovedani«, dolgo zatajevani, čeprav zgodaj odkriti istospolni usmerjenosti.

V kratki prozi Suzane Tratnik lahko opazimo ne le posebne oblike tujosti v odnosu do provincialnega okolja, verske vzgoje, ideoloških vzorcev tedaj še živega socializma, temveč vedno močnejšo zavest o tem, da mora biti njena spolna identiteta zatajevana, skrivna, nepriznana. Toda pripovedovalka se spominja, da so v njenem okolju od nekdaj bivale različne spolne identitete (v črtici Kavalir se npr. spominja zgodbe o »moškem, ki je bil v resnici ženska«), prav tako je svet že od nekdaj poznal razne spolne iztirjence («manijake«, pedofile, družinske nasilneže), za katere se je marsikdaj zdelo, da jih je družba kar tolerirala. Le istospolna, npr. lezbična identiteta, je ostajala oblika tujosti, ki jo je treba skrivati. Upor zoper to dejstvo predstavljajo erotične zgodbe Suzane Tratnik, ki odkrito pripovedujejo o odnosih med ženskami, in predstavljajo posebnost tudi po tem – da jih zapisuje ženska. Njena proza izraža upor zoper diskriminacijo ne le istospolnih, temveč vseh najrazličnejših robnih družbenih skupin, vse od spolnih pa do »južnjakov«. S humorjem in ironijo razstira predsodke Slovencev (npr. v črtici Jaz in moja punca), postaja pa tudi aktivistka, ki se udeležuje mednarodnih konferenc, srečanj in simpozijev na omenjene teme (npr. v romanu *Tretji svet*, 2007).

V zbirki kratke proze *Česa nisem nikoli razumela na vlaku* (2008) je osrednji motiv vožnja z vlakom v domače kraje, s katerimi pripovedovalka ne najde več ničesar skupnega. Pot domov zanjo predstavlja vedno bolj »kazensko potovanje«. Zgodbe so napisane s posebno duhovitostjo, ki kaže na distanciranje od modelnih vrednot podeželskega

okolja. Vlak je prisposoba za prinašanje tujega, nenavadnega, tudi t. i. norega. Prvoosebna pripovedovalka mora zato »skočiti z vlaka«, pobegniti svoji usodi, poti v »norišnico«. Zanj ostajajo merodajne podobe širšega, evropskega sveta (Berlin, Helsinki, Amsterdam), povezane z udeležbami na mednarodnih istospolnih konferencah, ki kljub zunanji širini in deklarirani demokratičnosti vendarle ostajajo getoizirane oblike bivanja. V pripovednem svetu Suzane Tratnik se družbeni, psihološki in biološki spoli ne ujemajo, iz česar rastejo nenehni konflikti s prisilnim podružabljanjem na eni strani, na drugi pa nenehno krčevito iskanje lastne identitete (Bogataj 2008: 144–159). Njena proza odseva polemiko s t. i. večinskostjo, literarni liki pa prikazujejo različne, tudi tabuizirane situacije skozi oči izrinjenih, hendikepiranih t. i. drugačnih. Tisti, ki »vlak zapustijo«, tvegajo, da bodo stigmatizirani kot »nori«, odločajo se za osebno in družbeno izolacijo. Tratnikova je mojstrica fabuliranja, njena proza razbija najrazličnejše tabuje, posebej izrazito spolne. Kakovost njenega pisanja se izraža v posebnem humorju in smislu za satirične elemente ter tudi v jezikovno-slogovnem izrazu.

Zaključek

Pričujoči referat obravnava podobe tujosti, kakršne so se izoblikovale v kratki prozi novejših slovenskih prozaistk, in sicer glede na boleče razmerje med domovino in tujino ter glede na različne izraze eksistencialne tujosti avtoric/prvoosebne pripovedovalke v sodobnem svetu. Maruša Krese je v svojih črticah oblikovala posebno, samoironično obliko literarne avtobiografije, zapisano v minimalističnem slogu in skozi žensko perspektivo prvoosebne pripovedovalke. Njena proza kaže na odtujeno, ambivalentno razmerje tako do bivše domovine Jugoslavije kot tudi do nove, osamosvojene Slovenije ter na iskanje lastnega intelektualnega in umetniškega mesta v svetu. Za senzibilno ustvar-

jalko, kakršna je Kresetova, je tujina ves svet, v katerem vladata nasilje in zlo.

Črtice Erice Johnson Debeljak izražajo obliko tujosti prvoosebne pripovedovalke, ki se je v Sloveniji naselila in ustalila, a se s svojo novo domovino kljub prizadevanju ne more identificirati. Kratka proza Suzane Tratnik tematizira žensko obliko tujosti, občuteno zaradi utesnjene vpetosti v tradicionalne spolne in družbene vloge, kakršne so tesno povezane s slovenskim načinom življenja. Novost v njeni prozi predstavlja tematizacija različnih spolnih identitet.

Vse obravnavane avtorice črpajo snov za svoje literarno delo iz urbanega sveta. V besedilih je prepoznavno avtobiografsko ozadje, včasih pa se ženski literarni lik in prvoosebna pripovedovalka tudi povsem zlijeta. Njihova kratka proza je minimalistična in neorealistična, pogosto oblikovana kot fragment, vendar kljub temu z izrazitim zgodbenim lokom. Kratka proza sodobnih slovenskih pisateljic izraža ontološko negotovost, nikakor pa ne služi nobeni nacionalni ideji. Proza Kresetove in Tratnikove izraža tudi tujost do nekdanj privzgojenih vzorcev socializma, v katerem sta avtorici doraščali. Ženski liki v njihovih besedilih zasedajo aktivne vloge, vsekakor so to izobražene in uporniške ženske, nekonvencionalne tudi na umetniškem in/ali znanstvenem področju. Tematizacija kulturnih stereotipov predstavlja eno od osrednjih niti v omenjenem literarnem snovanju. Vse avtorice stereotipno pojmovanje tujega presegajo, ga problematizirajo ter si tako prizadevajo

ustvariti dialog za neobremenjeno medkulturno komunikacijo.

Literatura

- BOGATAJ, Matej, 2008: Treba je skočiti z vlaka. Sprema beseda. Suzana Tratnik: *Česa nisem nikoli razumela na vlaku*. Ljubljana: Študentska založba. 144–159.
- BOROVNIK, Silvija, 2003: Sodobne slovenske romanopiske: sodobni slovenski ženski roman. Miran Hladnik, Gregor Kocijan (ur.): *Slovenski roman. Obdobja 21*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 99–108.
- BOROVNIK, Silvija, 2007: Razbijanje stereotipov v prozi Suzane Tratnik. Irena Novak Popov (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 43. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 78–85.
- BOŠNJAK, Blanka, 2005: Premiki v sodobni slovenski kratki prozi. *Zora* 38. Maribor: Slavistično društvo.
- JOHNSON DEBELJAK, Erica, 2007: *Tako si moj*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KRESE, Maruša, 2006a: *Schreibende Frauen in Sudosteuropa*. Dragana Tomašević, Birgit Polzl, Robert Reithofer (ur.): *Frauen schreiben. Positionen aus Sudosteuropa*. Graz: Leykam Verlag. 18–23.
- KRESE, Maruša, 2006b: *Vsi moji božiči*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KRESE, Maruša, 2009: *Vse moje vojne*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- TRATNIK, Suzana, 2003: *Na svojem dvorišču*. Ljubljana: ŠKUC.
- TRATNIK, Suzana, 2008: *Česa nisem nikoli razumela na vlaku*. Ljubljana: Študentska založba.